

У НАЦІОНАЛЬНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА І СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ КРАЇНИ

З перших днів існування кафедри питання кадрів з відповідною базовою історичною освітою постало перед завідувачем з усією гостротою. Далась взнаки багатолітня практика радянських властей зневаги до підготовки спеціалістів з історії України, страх перед озброєним об'єктивними знаннями власної історії народом. Але до початку літніх канікул 1990 р. кафедру поповнили випускники КДУ кандидати історичних наук О.Л. Коханова, доцент І.І. Глизь. Новостворена кафедра стала колективом однодумців, що проявилось вже на перших порах її діяльності. Коли ректорат запропонував самій кафедрі визначитись з назвою, то викладачі без вагань зробили вибір. Назвали її «Кафедра історії України» замість «Кафедра історії Української РСР».

Період професійного становлення кафедри виявився для завідувача найтяжчим. Як керівник, він відмовився від заявлених постулатів радянської історичної науки і зіштовхнувся з проблемою відсутності необхідної кількості об'єктивних праць з історії України. Одночасно з'явилась нова небезпека, яка полягала в небувалому тиражуванні дилетантських публікацій з історії України, які просто дискредитували її в очах читачів. Постало найгостріше завдання – вберегти студентів від таких антинаукових писань.

У підготовці нормативних курсів викладачі почали використовувати насамперед заборонені раніше праці видатних українських вчених В. Антоновича, М. Грушевського, Д. Дорошенка, Н. Полонської-Василенко, І. Крип'якевича, нові наукові розробки співробітників Інституту історії АН України В.А. Смолія, О.П. Реєнта, В. Кульчицького, В.Й. Борисенка, Ю.І. Терещенка та ін., де ще наприкінці 80-х років почалось активне переосмислення вітчизняної історії. Вони доповнювались також газетними публікаціями відомих вчених, які дозволяли оперативно реагувати на недостатньо висвітлені у наукових виданнях проблеми історії України.

Свій перший 1990/91 навчальний рік кафедра почала з власною програмою та планами семінарських занять з історії України, які відповідали останнім досягненням історичної та інших суспільних наук. Одночасно велась підготовка власного курсу профільної для кафедри навчальної дисципліни. Головним завданням кафедри завідувач поставив формування у студентів нової національної свідомості, любові до України і несприйняття панівного режиму.

Тим більше, що і саме студентство прагнуло цього. У 1991 р. на другому поверсі приміщення історичного факультету з'явилась рукописна студентська газета з національним гімном «Ще не вмерла Україна» та дописами національно-радикального характеру. Політично-національною загостреністю відзначались семінарські заняття. А тема «Центральна Рада» (викладач – Б.І. Андрусин) розглядалась на фоні вивішеного студентами жовто-блакитного національного прапора. Це стало важливою наочною ілюстрацією єдності помислів прогресивного студентства і викладачів кафедри.

Завідувач кафедри зорієнтував викладачів проводити заняття з державницьких позицій і на інших факультетах вузу, що викликало у деякого і побоювання, і навіть невдоволення. Але кожен викладач працював з впевненістю у власній правоті і за принципом – «за нами стоїть кафедра». І це відповідало дійсності. Зміст викладання історії України завідувач обговорював у обстановці творчої дискусійності та відвертості. Часто такі обговорення затягувались допізна, викладачі повертались додому хоч і зморені,

але збагачені науковими новаціями і вірою в торжество початої справи. Одночасно викладачі активно працювали над кандидатськими і докторськими дисертаціями з історії України. Завідувач кафедри В.Й. Борисенко в 1990 р. захистив докторську дисертацію «Соціально-економічний розвиток Лівобережної України в другій половині XVII ст.», а через два роки отримав вчене звання «професор по кафедрі історії України».

Своєрідним випробуванням для завідувача кафедри стали серпневі події 1991 р. На знак протесту проти дій функціонерів з верхівки КПРС члени кафедри загальними зборами ухвалили рішення про колективний вихід з рядів партії, брали активну участь в акціях громадськості України стосовно її державної незалежності. Завідувач і члени кафедри були під стінами Верховної Ради у рядах мітингувальників. Щиро вітали історичне рішення Верховної Ради 24 серпня 1991 р. про державну незалежність України і роз'яснювали її необхідність своїм слухачам та читачам. Організовували і брали безпосередню участь в студентських виступах восени 1991 р., в кампанії про проведення всенародного референдуму стосовно виходу України зі складу СРСР, одночасно цілеспрямовано працюючи над науково-методичним забезпеченням навчального процесу.

Творчий потенціал викладачів виявився досить потужним, і за короткий час кафедра досягла помітних результатів у науково-методичній та викладацькій роботі. В 1990 – 1991 рр. було підготовлено новий лекційний курс. На історичному факультеті його читали завідувач кафедри доцент В.Й. Борисенко (давній-новий періоди) і старший викладач Б.І. Андрусишин (новітній період). На інших факультетах інституту (педагогічному, філологічному, фізико-математичному, природничо-географічному) новий курс лекцій вели І.І. Глизь, Б.І. Андрусишин, А.В. Денисенко, О.Л. Коханова, Д.М. Балан.

З ініціативи професора В.Й. Борисенка кафедрі вдалось пробудити живий інтерес до історії України й серед студентів неісторичних факультетів. Була запроваджена практика їх консультацій на кафедрі, куди вони прибували з усього інституту, готували доповіді й писали наукові роботи з історії України. Особливою активністю відзначались студенти фізико-математичного (декан – Г.П. Грищенко), дефектологічного (декан – І.П. Колесник), природничо-географічного (декан – Б.К. Гришко-Богменко) факультетів. На дефектологічному факультеті з ініціативи доцента кафедри Б.І. Андрусишина при підтримці завідувача В.Й. Борисенка було введено державний іспит з історії України, небувалий акт у навчально-виховному процесі всієї України.

Одним з найважливіших напрямків роботи кафедри її завідувач вбачав у методичному забезпеченні викладання профільної дисципліни. При підготовці програм велись жваві дискусії навколо багатьох проблем вітчизняної історії – походження українського народу і національної держави, злочини тоталітарної системи, голодомори, репресії, роль українських політичних партій, ОУН та УПА, дисидентський рух і т.д. Довелось опрацьовувати масу раніше забороненої літератури, широко користуватись бібліотекою діаспори. Але вже в 1992 р. доктор історичних наук В.Й. Борисенко, кандидат історичних наук Б.І. Андрусишин і Д.М. Балан переробили й удосконалили діючу програму та видали її під назвою «Робоча програма курсу «Історія України» для студентів усіх спеціальностей, крім спеціальності «Історія» (К., 1992). Відповідно до її положень були складені і нові плани семінарських занять, які враховували останні досягнення гуманітарних наук.

У цей складний період значний внесок у вдосконалення навчального процесу на історичному факультеті зробив професор Ю.М. Алексєєв (нині ректор Славистичного

університету в Києві), що на той час працював завідувачем сусідньої кафедри і одночасно погодився тимчасово викладати на кафедрі історії України.

У цей же час професор В.Й. Борисенко активно поширює свій новаторський досвід і на роботу істориків, які працювали у філії педагогічного інституту ім. Горького в Переяславі. Зав'язалась творча співдружність з молодим тоді деканом кандидатом історичних наук В.П. Коцуром (пізніше ректором Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету), який щиро вболівав за історичну науку, прагнув її перебудови і впровадження нових ідей в навчально-виховний процес. І нині не переривається започаткована багато років тому співпраця професора В.Й. Борисенка з історичним факультетом Переяслав-Хмельницького університету, який нині успішно очолює доцент Б.Л. Дем'яненко, колишній студент професора.

Помітною була роль професора В.Й. Борисенка при перепрофілюванні кафедри історії партії НПУ ім. М.П. Драгоманова, робота якої не відповідала реаліям часу й дуже турбувала тодішнього ректора професора М.І. Шкіля. За його розпорядженням комісія на чолі з професором В.Й. Борисенком детально ознайомила з особливостями діяльності кафедри історії партії, настроями її викладачів, бажанням окремих з них, насамперед завідувача професора О.В. Кузьмінця і провідного доцента І.І. Дробота, змінити функції кафедри. Все це професор В.Й. Борисенко доповів на Вченій раді університету, після чого кафедра історії партії була перетворена на загальноінститутську кафедру історії України. А кафедра професора В.Й. Борисенка допомогла їй у методичному становленні й забезпеченні відповідною літературою.

З 1994 р. кафедра почала викладати історію України тільки на історичному факультеті. Робота над програмами та іншими навчально-методичними матеріалами не припинялася, велась цілеспрямовано і постійно. Враховуючи значні зміни в історичній науці, кафедра удосконалила попередню програму і виробила фактично нову «Програму курсу «Історія України» (1994), яка якісно відрізнялась від інших. У ній була викладена нова концепція історії України професора В.Й. Борисенка, доцентів Б.І. Андрусишина і О.Л. Коханової. В її підготовці, крім названих викладачів, брав активну участь і доцент М.Л. Головка. Основні положення цієї програми широко використовувались викладачами інших вузів та вчителями багатьох шкіл. Одночасно були внесені значні зміни і в плани семінарських занять та в методичні рекомендації до них.

Новий етап у методичному забезпеченні викладання історії України почався у 1998 р., коли колектив кафедри під керівництвом завідувача підготував нову програму з історії України. На цей час в історичній науці вже усталилися певні оцінки тих чи інших сторінок вітчизняної минувшини або чітко намітились нові. Вони, а також науково-методичні напрацювання викладачів кафедри, насамперед «Курс української історії» професора В.Й. Борисенка (1996, 1998), стали її науково-теоретичною підвалиною.

З 1990 р. завідувач кафедри започаткував спецкурси, залучивши до їх читання провідних науковців. Зокрема, спецкурс по політичній та соціально-духовній проблематиці Київської Русі читав д.і.н. М.Ф. Котляр, про національне питання в Україні в концепціях зарубіжної етнополітики – д.і.н. О.М. Майборода, розвиток української музики – к.п.н. С.Й. Лісецький. Спецкурс по основних напрямках розвитку українського народознавства викладав д.і.н. А.П. Пономарьов. Історії ОУН та УПА був присвячений спецкурс к.і.н. В.П. Дрожжина. У 1996 р. було введено два нових спецкурси, що стосувалися проблем становлення самоврядування українських міст за магдебурзьким

правом (к.і.н. Р.Є. Делімарський) та конфесійних відносин в Україні (к.і.н. А.В. Денисенко). В наступному році доцентом О.Л. Кохановою було розпочато читання спецкурсу про формування модерної української нації у ХХ ст. Професор В.Й. Борисенко вів спецкурс, присвячений українсько-московським взаєминам в 1657 – 1659 рр.

Відповіддю на поклики часу на початку ХХІ ст. стала розробка та введення в навчальний процес нових спецкурсів. Їх тематика розкривала найбільш актуальні питання вітчизняної історичної науки. Група викладачів кафедри активно займається науковими дослідженнями історії України XVI – XVII ст., що обумовило функціонування цілого ряду спецкурсів по цій проблематиці: «Українсько-російські відносини в XVI – другій половині 50-х років XVII ст.: історична ретроспектива та європейський контекст» (доц. А.Г. Бульвінський), «Церква в суспільно-політичному житті середньовічної України» (доц. С.О. Візер), «Міжнародні та конфесійні особливості становища України в другій половині XVI ст.» (доц. А.Г. Бульвінський, доц. С.О. Візер). Основні положення цих досліджень лягли в основу колективної монографії «Еволюція українсько-російських відносин у другій половині XVII ст.», опублікованої 2006 р., монографії А.Г. Бульвінського «Українсько-російські взаємини 1657 – 1659 років в умовах цивілізаційного розмежування на сході Європи».

По новітній історії були розроблені спецкурси про діяльність ОУН та УПА в 1929 – 1954 рр. (доц. К.П. Двірна) і опозиційний рух та дисидентство в Україні – початку 90-х рр. ХХ ст. (доц. К.П. Двірна).

В останні роки по кафедрі історії України студенти слухають ініційовані професором В.Й. Борисенком спецкурси «Конотопська битва 1659 р. у контексті європейської історії другої половини 50 – першої половини 60-х років XVII ст.», «Доба гетьмана Івана Мазепи: міфи та реальність», «Голодомор 1932 – 1933 рр. як форма геноциду українського народу».

Ще одним напрямком досліджень кафедри, зокрема професора В.Й. Борисенка, є національно-освітні процеси в Україні другої половини XIX – початку ХХ ст. Це втілилось у його (у співавторстві) наукових монографіях «Культурно-освітня діяльність громадськості України в 1825 – 1860-х рр.», «Суспільно-політична діяльність учителів і учнівської молоді України в 1900 – першій половині 1907 рр.».

Результативно працюють викладачі кафедри і по інших періодах вітчизняної історії. Науковим розробкам по Кирило-Мефодіївському братству був присвячений спецкурс доц. І.І. Глизя. Під його редакцією було видано корпус документів «Кирило-Мефодіївське товариство: В 3-х томах» та «О.Ф. Кістяківський «Щоденник» (1874 – 1885 рр.). У двох томах». За цю працю в 1998 р. Президія НАН України присудила співавторам Премію ім. М.С. Грушевського.

Багато років займається дослідженням суспільно-політичних процесів в Україні XIX ст. проф. Л.Г. Іванова. По цій тематиці було прочитано студентам декілька спецкурсів, що ґрунтувались на серйозних наукових розробках. Результати цих пошуків опубліковані в численних монографіях та навчальних посібниках. Найбільш відомими серед них є «Громадівський рух в 60-х роках XIX ст. в Україні: проблеми, ідеологія», «Суспільно-політичний рух в 60-х роках XIX ст. в Україні», «Україна між Сходом і Заходом: розвиток національно-визвольної ідеї в суспільно-політичній думці в європейському контексті 50 – 60-х років XIX ст.».

Професор В.Й. Борисенко постійно прагне зміни традиційної для радянської системи функції викладача, перетворення його з ментора, в найгіршому розумінні цього терміну, в ненав'язливого порадидача студента в опануванні ним навчальної дисципліни. Основний наголос при цьому робиться на створення студенту найсприятливіших науково-методичних умов для самостійної роботи. Тільки вона здатна звільнити студента від непродуктивного витрачання часу, глибше опанувати навчальну дисципліну, закріпити свої знання і, що найістотніше, – підготувати його до творчого, самостійного підходу у вирішенні будь-якої справи. Тільки самостійність у поєднанні з працьовитістю і найкращими людськими якостями здатна створити новий тип вчителя, чиновника, державного діяча. За двадцять років, викладачі кафедри підготували понад дві тисячі чотириста випускників, вчителів історії, багато з яких стали відомими політичними діячами, науковцями, мають великий авторитет у суспільстві. Чимало випускників, які, багато в чому завдячуючи кафедрі, обрали шлях науковців, стали відомими вченими.

Залежно від поставлених завдань кафедра професора В.Й. Борисенка використовувала різні форми навчально-методичного забезпечення викладання курсу «Історія України». Було створено Державний стандарт підготовки вчителя історії за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» та цикл комплектів навчально-методичних матеріалів з історії України для студентів історичного факультету. Вони склалися з робочої програми, планів семінарських занять зі списками літератури і темами рефератів, тематикою курсових робіт, рекомендаціями до написання рефератів і курсових робіт, зразками оформлення наукового апарату згідно вимог ВАК України та питань екзаменаційного контролю. Своєрідним підсумком багаторічної методичної роботи кафедри стала «Типова навчальна програма» з дисципліни «Історія України».

Однією з головних ланок організаційно-навчальної роботи професора В.Й. Борисенка стало створення на кафедрі електронної бібліотеки навчально-методичної літератури з історії України. На сьогодні її книжковий фонд є найбільшим в університеті. До неї входять не тільки новітні, але й старі видання, що мають велику наукову цінність. В.Й. Борисенко разом з тим вважає, що це тільки основа майбутньої великої електронної бібліотеки навчально-методичної літератури, вмонтованої в систему Інтернет.

Користуючись таким навчально-методичним матеріалом, студент має можливість працювати самостійно протягом всього семестру, відповідно планувати свій час, плідно використовувати його і маневрувати при підготовці тих чи інших тем у залежності від наявної літератури, вільного часу і навіть власної схильності до різних наукових проблем.

Використовувалися й інші методи навчання, в основі яких лежали високий професіоналізм викладачів, уміння нестандартно мислити і підходити до вирішення нагальних проблем, оперативно реагувати на новітні досягнення гуманітарних наук і здійснювати диференційований підхід до студентів.

Якісно новий етап у викладанні історії України почався для кафедри з започаткуванням новим ректором університету академіком НАПН України, професором Віктором Петровичем Андрущенкою активного входження навчального закладу в Болонський процес. 2004/2005 навчальний рік кафедра розпочала за модульно-рейтинговою системою, підготувавши для цього всі необхідні навчально-методичні матеріали. Згідно вимог цієї системи курс історії України структурно було поділено на 21 логічно завершених навчальних модулів. Матеріали в них згруповані за тематично-хронологічним принципом. Кожен модуль включає від 2 до 6 тем. Навчально-

методичними матеріалами, підготовленими викладачами кафедри за кредитно-модульною системою навчання, студенти можуть користуватись у Навчально-методичному комплексі фахової підготовки бакалаврів, спеціалістів та магістрів (наук. ред. – Борисенко В.Й.), що був виданий в 2009 р.

Однією з найважливіших ділянок діяльності кафедри її керівник вважає науково-дослідну роботу, дотримуючись при цьому принципу, що викладач закінчується тоді, коли сам перестає вчитись. В останні роки на кафедрі активно розробляється тематика, присвячена особистості М.П. Драгоманова, аналізу його наукової спадщини. В цьому плані викладачами підготовлено цілий ряд наукових статей, а до 175-річчя мислителя у 2011 р. видано окремий збірник «Теоретична спадщина М.П. Драгоманова в сучасних вимірах» (гол. редактор – В.Й. Борисенко).

Помітною подією в житті НПУ ім. М.П. Драгоманова та й України в цілому стало створення під керівництвом професора В.Й. Борисенка кабінет-музею М.П. Драгоманова. Його експозиція яскраво відображає головні віхи видатного українського мислителя й користується значною популярністю не тільки в університеті, але й далеко за його межами.

На кафедрі професора В.Й. Борисенка плідно діють докторантура і аспірантура. Вони забезпечують підготовку висококваліфікованих науковців із докторськими та кандидатськими науковими ступенями як для свого університету, так і для інших вузів України. Ефективно працює наукова школа професора В.Й. Борисенка, з якої вийшли понад 30 докторів і кандидатів наук, що суттєво сприяло підвищенню професійної якості викладацьких кадрів у вузах України. Професором В.Й. Борисенком за участю інших провідних вчених підготовлено і опубліковано «Типову програму кандидатського іспиту з спеціальності 07.00.01 – Історія України» (К., 1996), затверджену Міністерством освіти і ВАК України.

Професор В. Борисенко виступив ініціатором створення спеціалізованих рад по захисту кандидатських дисертацій з теорії і методики навчання історії (голова – професор В.Й. Борисенко) та історії України (голова – І.І. Дробот, заступник – В.Й. Борисенко). Разом з тим він є членом й інших спеціалізованих вчених рад.

Професор В. Борисенко з часу свого приходу в НПУ ім. М.П. Драгоманова надає великого значення науковим форумам, справедливо вважаючи їх місцем апробації і творчої дискусії навколо вже традиційних наукових ідей. Бере участь у більшості з них. Кафедра професора самостійно провела кілька таких форумів. У тому числі: «150-річчя з дня народження М.П. Драгоманова» (К., 1991), «Наукова академія по відзначенню 100-річчя смерті М.П. Драгоманова» (К., 1995), «350-річчя Української держави Б. Хмельницького» (К., 1998), матеріали якої видані окремою книгою.

7 – 8 листопада 2008 р. було проведено Міжнародну науково-теоретичну конференцію «Доба гетьмана І. Мазепи в європейській історії: міфи і реалії», здійснена поїздка учасників конференції та студентів-істориків до колишньої столиці гетьмана І. Мазепи м. Батурин. Матеріали цього наукового форуму надруковані окремим збірником і стали доступними для широких кіл громадськості. Слід відзначити, що це був один з небагатьох випадків, коли науково-практична конференція відбулася у приміщенні Українського будинку, а в її участі взяло понад сімдесят науковців із різних країн. Прикметно, що вітання учасникам конференції надійшло від Президента України. Ця конференція стала вагомим подією в науковому житті України.

До участі у Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Конотопська битва: міфи та реалії в східноєвропейській історії», яка відбулася в 19 червня 2009 р., були залучені провідні вітчизняні та зарубіжні науковці, кількість яких перевищила п'ятдесят осіб. Цей науковий захід було проведено разом із Українським інститутом національної пам'яті. Професор Борисенко став одним з організаторів круглого столу «Київ у історії слов'янства» (К., 2010) загальноукраїнського проекту «Історія великого народу».

В.Й. Борисенко добре знаний у багатьох інших вузах і наукових установах не тільки через свої публікації, але й безпосередньою роботою в них. У різний час він працював за сумісництвом в Інституті історії НАН України, Інституті культури, Славістичному університеті, Кримському гуманітарному університеті тощо. Професор В.Й. Борисенко є беззмінним членом комісії МОНМ України по акредитації та ліцензуванні вузів. Саме йому багато з них завдячують за допомогу і об'єктивність при визначенні рівня викладання навчальних дисциплін історичного профілю.

Професор В.Й. Борисенко має ряд відомчих, державних і громадських нагород, у тому числі й звання Заслуженого діяча науки і техніки України. Але, напевне, не менш важливою від них є глибока повага до професора В.Й. Борисенка його колег і друзів, всіх, кому пощастило працювати чи спілкуватися з ним на тривалому життєвому шляху.

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО ЮВІЛЯРА

Віктор Коцур

(Переяслав-Хмельницький)

ВЧЕНИЙ І НАСТАВНИК

Професор Борисенко Володимир Йосипович є провідним вченим-істориком і педагогом незалежної України. Але за цим статусом стоїть наполеглива і самовіддана праця професора протягом багатьох і багатьох років. Володимир Йосипович представляє ту нечисленну когорту академічних вчених, які наприкінці 80-х років минулого століття започаткували складний процес переосмислення вітчизняної історії, звільнення її від імперських нашарувань, заідеологізації, замовчувань та грубої фальсифікації й одночасно переходу істориків на висвітлення нашої минувшини з максимально об'єктивних позицій.

За роки своєї роботи Володимир Йосипович підготував тисячі і тисячі вчителів-істориків, які понесли в маси знання та ідеї свого наставника. І приємно та важливо, що серед вихованців професора є політичні, державні й громадські діячі з чітким усвідомленням того наукового і суспільного багажу, що вони отримали в ході спілкування з Володимиром Йосиповичем. На сьогодні вихованці і випускники професора стали і докторами наук, і професорами, і кандидатами та доцентами, зберігаючи у душі щире вдячність своєму вчителю. Зокрема, в Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному університеті працюють два доктори наук, кілька кандидатів наук з глибокою професійною майстерністю і тими високими моральними якостями, що остаточно утвердилися в них під час навчання у стінах НПУ ім. М.П. Драгоманова.

Винятково важливою є заслуга Володимира Йосиповича у підготовці науково-педагогічних кадрів для вузів нашої держави. З випускників наукової школи професора можна сформулювати тільки з докторів та кандидатів наук потужний викладацький колектив